

Az 1721-1722. évi adóösszeírás részletesebb ugyan az 1703. évinél, de ez sem terjedt ki az adómentes mágnásokra, a birtokos nemesekre, a tisztviselőkre, az egyházi személyekre, valamint a vagyontalanokra. (A mágnások és birtokos nemesek létszámának meghatározásához a szerző korabeli hűségeskü-lajstromokat, illetve „immunitást” megállapító felmérést; a tisztviselők és az egyházi személyek számát a széki előjárók, az egyházi intézmények és az iskolák számának becslése alapján határozta meg, végül az adó alól kivett vagyontalanok számát településenként három-négy családban határozta meg.) Ily módon a családok száma 12,8%-kal gyarapodott, azonban összességében 11,04%-kal csökkent az 1703-as adathoz képest. Ennek okát a szerző a háborús események és a természeti csapások rovására írja. A családok száma alapján a teljes népességszám megállapítására általában ötös szorzót használnak a korszakra vonatkozóan, ám az említett emberveszteségek és a korabeli összeírások egybevetése – a szerző szerint – azt mutatja, hogy az ötös szorzónál sokkal alacsonyabb adat áll közelebb az igazsághoz.

A szárazság és a pestis pusztítása következtében a néptelenné vált telkek aránya 1722-ben 25,8%-ot tett ki. Ugyanakkor az összeírás idején a puszta telkek egy része már benépesült. Ennek két forrása a visszatelepülők tömege, továbbá megjelentek az új, többnyire nem magyar ajkú bevándorlók. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a székelyföldi elvándorlás részben Moldvába és Havasalföldre, részben Erdély nyugati részébe, illetve a Partiumba, és tovább, a királyi Magyarországra.

A 17. század folyamán a román lakosok száma Székelyföldön állandóan gyarapodott, legerőteljesebben Aranyosszéken. Az összeírást végző biztosok Háromszéken 746, Marosszéken 420 román családfőt számoltak; Székelyföld egészében e század végén 8–10%-ra lehet tenni a román jelenlétet.

Egy 1711-es összeírásból kiderül, hogy ekkor már több teljesen elrománosodott település létezett Székelyföldön. A román ajkú lakosság létszámáról teljesebb képet nyújt az 1733. évi összeírás. Ekkorra arányuk a lakosság 15-16%-ára rúgott.

A szászok betelepülése a Székelyföldre a 17. század elején volt a legjelentősebb, ekkor létszámarányuk 1,8–2,0%-ot tett ki. Azonban az idetelepült szászok nem szerveződtek közösségekké, és rövid ittlét után

asszimilálódtak, vagy eltávoztak. Az egyéb betelepült etnikumok – örmények, zsidók, cigányok – nem tudtak jelentős társadalmi szerepet kivívni maguknak, ez alól talán az örmények képeztek kivételt ekkor, elsősorban a marhakereskedelemben betöltött szerepük miatt.

Cholnoky Győző

Népszövetség és magyar kisebbségek Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában

Ferenčuhová, Bohumila: Spoločnosť národov a maďarské menšiny v Československu, Rumunsku a Juhooslávií. = Historické štúdie. 46. r. 2010. 7–40. p.

Már a XVI. és XVII. századi vallási háborúkat lezáró békeszerződések is tartalmaznak bizonyos garanciát az államok részéről az állampolgárokkal szembeni bánásmóddal kapcsolatban. A XIX. század első felében a nemzetközi jog is szolgáltat egyfajta védelmet a kisebbségeknek.

A Habsburg-monarchiában többé-kevésbé fejlett nemzeti öntudatú, különböző nyelvi kultúrájú és vallású nemzetiségek éltek. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása új országok és új kisebbségek létrejöttét eredményezte. Csehszlovákiában a német és a magyar nemzeti kisebbségnek kellett alkalmazkodnia az új helyzethez.

A békeszerződések részét képezték a kisebbségi szerződések is. Az első világháború végén D. H. Miller és sir H. L. Smith javaslatára bizottságot hoztak létre az újonnan alakult államok kisebbségeinek védelmére. A bizottság 1919 szeptemberében megszerkesztette a békeszerződésnek az újonnan létrejött államokban élő kisebbségek védelmére vonatkozó törvénycikkelyeit. Sir. J. H. Morley brit diplomata azt javasolta, hogy az új államok kisebbségei panaszaikkal az Népszövetséghez fordulhassanak.

A békeszerződés kisebbségi garanciára vonatkozó 93. cikkelyével kapcsolatban a lengyeleknek, a szerbeknek, a horvátoknak, a szlovéneknek és a románoknak fenntartásaik voltak. A kisebbségvédelem új elemét az Népszövetség garanciája képezte.

Az új államok és kisebbségek bizottságának gyűlésén 1919. május 20-án P. Berthelot olvasta fel Beneš jegyzékét Csehszlovákia nemzetiségi helyzetének rendezéséről, amely a nemzeti jogok és a svájci alkotmány elvein alapult, és tekintetbe vette a speciális cseh körülményeket.

Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben aláírt békeszerződésben az 57. cikkely alapján a Csehszlovák Köztársaság vállalta az ország azon állampolgárainak érdekvédelmét, akik a többségtől faji, nyelvi vagy vallási szempontból különböznek. Állampolgárságot kellett kapnia minden német, osztrák és magyar állampolgárnak, akik a szerződés érvénybe lépésének idején a Csehszlovákiához csatolt területen éltek, továbbá Csehszlovákia vállalta a törvény előtti egyenlőség biztosítását, egyenlő polgári és politikai jogokat, egyenlő lehetőséget az érvényesülésre származásra, vallásra és nyelvre való tekintet nélkül. A kisebbségekre vonatkozó cikkelyekben pedig garantálta a kisebbségi nyelv használatának jogát a magán-, az üzleti és a vallási életben, a sajtóban és a nyilvános rendezvényeken. A vállalt kötelezettségeket az alkotmányba is beépítették. T. G. Masaryk elnök és a csehszlovák politikusok e kötelezettségeket szigorúan minimumnak tekintették.

Románia miniszterelnöke, Ion Bratianu kezdeményezte, hogy Románia, Lengyelország, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Csehszlovákia és Görögország közös követelményeket dolgozzanak ki. Bratianu tartott a nagyhatalmak Románia belpolitikájába való beavatkozásától. A béke- és kisebbségi szerződések ratifikációja után a Népszövetségnek kellett nemzetközileg garantálnia az etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek védelmét.

A Népszövetség gondoskodott arról, hogy a vállalt kötelezettségek ne csupán papír formában éljenek. A szervezet titkársága széles hatáskört és preventív diplomáciát igyekezett érvényesíteni.

Már 1920. március 3-án kézhez kapta a szövetség az első, Olomoucról érkező panaszt a kisebbségi kötelezettségek megszegéséről Beneš parlamenti beszéde kapcsán. A Népszövetség tanácsa 1920. október 20–28-i ülésén döntött arról, hogy a kisebbségek petícióikkal közvetlenül a Népszövetséghez fordulhatnak. E célból létrehozták a Hármak Bizottságát (Comité des Trois). A Kisebbségvédelmi Bizottság vezetőjévé Eric Colban norvég diplomatát nevezték ki. A kisebbségi szekció további tagjai Salvador Madariag, Manuel Aguirra de Cáreer voltak, ké-

sőbb Pablo de Azcárate-val bővült a sor. A szekció munkatársai nem közép-európai országokból származtak, a terület szakembereivé váltak, és pártatlanok voltak.

1923 szeptemberében döntöttek arról, hogy a Népszövetség kisebbségi szekciója csak azokat a petíciókat vizsgálja ki, amelyek teljesítik az általuk megszabott feltételeket (a békeszerződéssel összhangban kell lennie, nem követelheti a kisebbség és az állam közötti politikai kötelek megszüntetését, nem származhat anonim vagy téves forrásból, tartózkodnia kell a szóbeli támadásoktól, tényeket kell tartalmaznia).

A magyar fél Csehszlovákiára vonatkozó panaszai elsősorban Kárpátalja elcsatolására és államjogi kérdésekre, illetve a csehszlovák agrárreformra irányultak. A kisebbségi szekció a magyarok által beadott első két petícióval anonim volta miatt nem foglalkozott. Végül 1923-ban a három csehszlovák országgyűlési képviselő és a hat ellenzéki politikus által aláírt 67 oldalas „A kisebbségek helyzete Szlovákiában és Kárpátalján” című brosúrát a szekció elfogadta és kivizsgálta. A csehszlovák kormány a petícióra meggyőzően válaszolt: a szobrok és egyéb osztrák–magyar szimbólumok megrongálását a felszabadulás forradalmi hevével indokolta, tagadta a magyar általános és középiskolák számának csökkenését, az oktatással összefüggő változásokat pedig racionális okokkal magyarázta.

A csehszlovákiai magyar képviselők 1925. június 27-én beadott újabb petíciója az állampolgárság kérdésével foglalkozott.

A romániai dokumentáció igen gazdag. 1921. június 9-én érkezett a szövetséghez az első magyarokat érintő petíció, amelyet a Magyar Nők Nemzeti Közössége írt alá négy bebörtönzött magyar lány érdekében, akik március 15-én nyilvánosan tiltakoztak. A panaszok a vallási szabadságra és a kisebbségi egyházakra, az iskolaügyre, a nyelvi kérdésekre, az államigazgatásban előforduló diszkriminációra, az ipar és a kereskedelem elrománosodására és az agrárreformra vonatkoztak.

A helyzet felmérésére 1923 nyarán Romániába utazott a titkárság néhány alkalmazottja: E. Colban, P. de Azcárate és M. Hoden. Colban 17 napos romániai tartózkodása után úgy nyilatkozott, hogy bár a vártól sokkal kellemesebb benyomást szerzett, azért látta a problémákat is. A kisebbségi egyházakkal összefüggő panaszokat nem találta jelentősnek. Az iskolakérdés megoldására pedig ígéretet kapott.

Azonban a romániai kisebbségi aktivitás nem csitult 1924-ben sem: az összes erdélyi egyház képviselője és a magyar nemzeti párt a román királyhoz fordultak az oktatásügy megoldásáért. Az 1919. december 19-i szerződés alapján Romániának lehetővé kell tennie a kisebbségi tanítási nyelvű állami iskolák létezését. Az egyházi gimnáziumok rosszabb körülmények között működhetek tovább, és a román adminisztráció is lépten-nyomon megkeserítette működésüket. Az újonnan alapított magyar magániskolákat és az általuk kiadott bizonyítványokat a román állam nem ismerte el jogilag. 1925. november 6-án az eredeti törvényjavaslattal szemben jelentős engedményeket tartalmazó egyezséget fogadott el a román parlament.

A 20-as évek első felében a jugoszláviai magyarok helyzetére vonatkozóan nem érkeztek panaszok a Népszövetséghez. A helyzet 1927-től változott meg és a 30-as években csúcsosodott ki.

A Népszövetség sokat tett a konstruktív megoldások és a kölcsönösen elfogadható kompromisszumok érdekében. Németország belépése a szövetségbe új irányt szabott, melynek háttérében nem a rendszer tökéletesítésének szándéka, hanem a területi revízió célja állt. Németország változtatási javaslatait sorra utasították el a „kisebbségi államok”. A nemzeti-ségi ügyek megoldása azonban válságba került. A krízis a náci hatalomra kerülésével hágott tetőpontjára, amikor a felső-sziléziai, létében veszélyeztetett zsidó kisebbség érdekében a szövetség nem tudott beavatkozni. A kisebbségi problematika és a nemzetiségek közötti ellentétek megoldása egyre inkább kikerült a Népszövetség hatásköréből. *Császári Éva*

A pozsonyi terménytőzsde (1922–1952) Egy intézmény működésének viszontagságai

Fabricius, Miroslav: Bratislavská plodínová burza (1922–1952) Peripetie fungovania jednej inštitúcie. = Historický časopis. 60. r. 2012. 2. no. 215–234. p.

A tőzsdék az országos vásárokból alakultak ki. A vásár és a tőzsde közötti különbség az áru jellegében áll. Míg a vásárban az árut teljes mennyiségében az eladó és a vevő jelenlétében árusították, addig a tőzsdén

csupán az áru mintáját árusították a tőzsde szabályai és bevett szokásai szerint. A tőzsde meghatározó árképző hatással bírt és fontos információs központtá vált. Megkülönböztetünk pénztőzsdét, árutőzsdét és szállítási tőzsdét.

A Habsburg Birodalom első tőzsdéje 1771-ben nyílt meg Bécsben. 1860-tól törvény tette lehetővé az árutőzsdék létrejöttét mindazon neves városokban, ahol kereskedelmi kamarák működtek.

Az első világháború előtti időszakban a mezőgazdasági termékek élénk kereskedelme jellemezte Szlovákia területét is. A háború azonban negatívan befolyásolta a tőzsde működését.

A pozsonyi terménytőzsde 1922–1939 között: az új állam kialakulásával központosítani igyekeztek a kereskedelmet. Azonban az egyetlen prágai tőzsde nem tudta egyedül irányítani az országos áruértékesítést. Az új tőzsde létrehozásáért Brünn, Olomouc és Pozsony lobbizott. Pozsony mellett szót, hogy a legtermékenyebb terület közepén jött létre, volt kikötője, és a pozsonyi tőzsde létrejöttével Szlovákia nem kerülhetett volna a budapesti, illetve bécsi tőzsde befolyása alá.

A pozsonyi tőzsde létrehozásának kezdeményezői a Szlovák Teljhatalmú Minisztériumtól, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium szlovákiai részlegétől és a Szlovák Képviselők Klubjától indultak ki. Lényegesebb fordulat 1920-ban következett be, amikor a törvényjavaslatot előkészítő bizottság áru- és terménytőzsde alapítására tett javaslatot Pozsonyban. A mezőgazdasági minisztérium javaslatára a pozsonyi tőzsde számára külön törvényt kellett alkotni, amelyről 1921 márciusában kezdtek tárgyalni. A legnagyobb vitát a tőzsdetanács választott és kinevezett tagjainak aránya váltotta ki.

A pozsonyi tőzsdéről szóló törvényt 1922. január 25-én elfogadta a képviselőház, de mivel a parlament a törvénytervezetet néhány módosítás beiktatásával fogadta el, ismét meg kellett vitatnia azt a szenátusnak. A tervezet 1922. február 15-én vált hatályos törvénné.

1922. május 27-én ünnepélyesen megnyitották a pozsonyi terménytőzsdét, az első tőzsdegyűlés 1922. június 26-án volt. A tőzsdén számos üzletet kötöttek, arra törekedtek, hogy egységesítsék a Duna területén zajló gabonakereskedelmet, és a nemzetközi árucserét a pozsonyi kikötőben történjen. A Dunai Nagyvásár keretén belül kiállításokat és